

Iz zajednice20/12/2021

Bela Krleža, glumica koja je pripadala (samo?) teatru

 Piše: Dorde Matić

1981.-2021. Uz četrdesetogodišnjicu odlaska

Za koji dan, pred sam kraj godine, obilježiti će se još jedna okrugla godišnjica, četrdeseta od odlaska **Miroslava Krleže**. U proljeće ove godine, usred trenutčne vanjske situacije koja je bacila u drugi plan sve važno i manje važno, datume i godišnjice veće i manje, govorilo se malo pa jedva i o četrdeset godina od smrti žene i umjetnice koja trajno ostaje vezana za velikog pisca – 23. aprila 1981., samo osam mjeseci prije nego što će je njen životni partner slijediti, umrla je Bela Krleža.

Slavljena po enciklopedijama i literaturi o hrvatskom glumištu kao značajna dramska umjetnica stare škole, ponegdje i kao „diva teatra“, koja je u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu ostvarila mnoge značajne uloge, s naglaskom na one najznačajnije – što bez sumnje jesu bile – uloge vodećih ženskih likova u **Krležinim** komadima, onako kako ih je pisao i objavljivao premijerno kad su već bili muž i žena. U tim, za čitavo naše dramsko pismo inovativnim, a danas klasičnim ulogama, poput one najveće od svih, uloge barunice Castelli, Bela Krleža je i debitirala. Na drugim pak mjestima, po kuloarima pogotovo, kad se o njoj već i govori, zna se čuti i da nije bila tako velika glumica kako se danas piše. Je li takvome stavu, odnosno umanjivanju, razlog znalačka procjena ili pak nešto drugo – ono uvijek isto naime čime se bavimo ovdje, sve to ostaje otvoreno pitanje. Moguće da je razlog oboje, i umjetnička procjena i uvijek ista „smetnja“, „otegotna okolnost“, kad se o Beli radi.

Ako recimo otvorimo internetski sajt SNV-a, u rubrici „Znameniti Srbi u Hrvatskoj“, već treća po redu, iza samog **Tesle** (!) i **Arsena**, stoji biografija Bele Krleže. Rođena kao Leposava Kangrga, iz stare ličke, grencerske porodice, Bela je bila Srпкиnja iz Hrvatske. Ako pristanemo (jer pravih mogućnosti uvida i procjene, osim par kratkih audio zabilješki, nažalost nemamo) da se zaista radilo o velikoj glumici, pored vlastitog profesionalnog života i djela, zbog čega se ulazi u takvu plejadu kao što je ova na stranici SNV-a, nekako bi bilo i podrazumijevajuće da je određena historijska ličnost i još nečime pokazivala svijest, deklarativno ili nekom drugom vrstom djelovanja, o pripadnosti ovoj zajednici. Naime, „logika krvi“ i porijekla, bez nekog dodatnog svjesnog ili simboličkog znaka pripadanja, čini se nekako nedovoljna, gotovo „nasilna“. U tom smislu, Bela Krleža, iako pripada u ovu listu istaknutih ličnosti srpskoga naroda ovdje, u svome je životu, kao i kod mnogih kod nas, primjer upravo suprotnog – malo je takvih ličnosti koje su tako moćno isticale na pripadnost. Dotle da se, za razliku od mnogih drugih iz te plejade, čovjek može upitati – dobro, po čemu je to Bela Krleža pripadala ovom kolektivitetu, osim po spomenutoj, nedovoljnoj i nedostatnoj kategoriji samoga rođenja? Čovjek u životu uostalom može čak i da *bira* naciju, da bira pripadništvo. Tome je dokaz i najveći pojedinačni primjer, o čijem smo Nobelu i godišnjici govorili ove godine – sâm **Andrić**, dakako.

Ovo pitanje nije retoričko, ni kritičko, niti je provokacija, kako bi se moglo pomisliti. Dapače – svatko bira što i kako će u životu. Ovdje se radi o jednoj spoznaji, ili makar slutnji takve spoznaje u slučaju Belinom, koje dovodi do stanovitog zaključka i eventualnog boljega razumijevanja, čini se. A radi se o sljedećem: po unutarnjem osjećaju, po temperamentu, interesima, načinu kako je gledala svijet, doima se danas, s prednošću vremenskog i svakog drugog odmaka, da je Beli ova vrsta pripadnosti spadala u manje važne, ako ne i potpuno beznačajne. Naprotiv: socijalni aspekti, pa svakako estetski, u glumi i na još nekoliko razina, čak i svakodnevnih, a u tome iznad svega njen *privatni svijet*, sve je to Beli bilo bitnije, izgleda, od njene etničke pripadnosti, da ne kažemo uslovljenosti. To što su je historijski događaji kroz više uređenja „stizali“ i prisiljavali da misli i toj pripadnosti, što joj je, osim u nekoliko mirnih decenija, historija disala za vrat, nasuprot njenoj moglo bi se reći potpuno apolitičkoj strukturi ličnosti, potpunom dezinteresu za svjesno promišljanje te iste historije, što će reći i ideologije, a kao određujuće silnice povijesti (što je fascinantno s obzirom da je bila žena najideološkijeg i najideološkije deklariranog pisca u našoj književnoj povijesti i kulturi) – to je pak druga stvar.

Pripadnost u tragovima

Ako je privatno, u najdubljoj dubini njene ličnosti, i bilo drugačije makar u nijansama, tamo iza gotovo neprestanog pokušaja estetizacije života, a pored življenja umjetnosti i umjetničke prakse na sceni, i iza mnogo naglašenije svijesti o vlastitom spolu i rodu i ulozi koju je društvo njoj kao umjetnici i kao ženi namijenilo u okolnostima čak četiri režima u kojima je svoj dugi vijek proživjela, ako je Bela u sakrivenim krajevima svoje ličnosti i duše i imala nekakav odnos prema vlastitom nacionalnom pripadništvu, to se može očitati samo zaobilazno, indirektno, perifrastički.

Odličan i gotovo jedini primjer za to, jedino što bi nam dalo neku mogućnost uvida u Belin svijet i s te strane jeste knjiga „Bela, dijete drago“ – izbor iz korespondencije, iz pisama (u izboru i tumačenju **Vlaha Bogišića**) koja su Krleža i Bela slali jedno drugom kroz dekad.

Slab dokaz, reći će netko, jer se u privatnim pismima i bavi stvarima privatne naravi, pogotovo između bračnih partnera. Nije tako. Krleža se u tim pismima itekako (a kako drugo u njegovom slučaju?), referira direktno i na stvari vezane na politiku i ideologiju. S njene strane pak, čitalac stječe osjećaj da joj i izvan korespondencije, u razgovorima, tematika nije bila mnogo različita od ove u pismima.

Kao i većina glumica, ona je i u epistolarnoj formi naglašeno dramatična, čak i kad govori o svakodnevnom stvarima. S time ide i određena anksioznost, tipično pisana stilom onoga vremena, melodramatski, pa se čini da će svaki čas, kao u dramskim komadima ili komedijama o „gospođicama“ i „gospojama“, trebati sol za dizanje iz nesvijesti jer njih sve uznemirava („Ne smijem novine uzeti u ruke. Jer sve one vesti pod: Nesreća. Pao sa tramvaja, Utopio se, Ubili ga, i.t.d. – kod svake zadržćem.“, obraća se mužu u jednom ranom pismu Bela). Inače, repertoar tema je kao iz gotovo svakog (malo)građanskog i umjetničkog braka one epohe: okolnosti u kazalištu, „repertoire“, kako ona piše, imena, koja idu od privatnih i zaboravljenih, rodbine, kućanica, pomoćnica, prijatelja, od javnih ljudi, čuvenih pisaca i njihovih žena, sitni tračevi, ljubomore, briga za muža, stanovi, sobe, molbe, karijera, pročitana literatura, dojmovi, opisi vlastitih stanja, veće u teatru, bolesti i zdravlje, centralno loženje, kavane, hotelske sobe, gostovanja... sve kao u ehu, gotovo citatno kao tekst i kao ton, ironično i značajno, upravo Krležinih likova. Na momente vidi se da je njegov čuveni i zarazni stil prešao – kao pigmalionski – i na nju.

Uopće, jezik kojim piše Bela više je nego zanimljiv. Kako se početak njihova braka poklopio i s prvom godinom nove države, prve zemlje zajedničke Južnih Slavena, tako su i prva pisma datirana u tu 1919. godinu, što sve možda ima veze s pravopisom i stilom. Bela piše kombinaciju ijekavice i ekavice, a potonja je naglašenija baš u tim prvim godinama Kraljevine SHS: „Ne htedah Ti dakle ni pisati o materi“, „svršila je razgovor ceo“, „neće se promeniti“ i tako redom. Iako je prisutan utjecaj zagrebačke pak ekavštine (što se danas zaboravlja koliko je ona bila prisutna bila u govoru), čini se nemoguće da bi žena iz stare, ličke grencerske porodice, rođena u Senju, odrasla u Lici i Zagrebu, koristila neke od rečeničnih konstrukcija što kao da su došle iz **Nušića** (čije komedije je igrala, nota bene, i s uspjehom, kažu), dakle potpuno istočnu varijantu jezika. Budući da i Krleža sam koristi mnogo izraza iz srpskoga, a u ranim pismima i mnogo ekavice, izgleda da je to bila neka kombinacija spontanosti, utjecaja i određene afektacije, odnosno registra, što je onda prešlo i u njen stil.

O dva naroda što zajedno drvenim plugom ore

U tom smislu, ima jedna, izgleda i jedina opaska koja bi svjedočila o nekoj svijesti o tome vlastitom pripadništvu, u pogledu ove podjele i raskola, koji i tada bujaju sve više nakon stvaranja zajedničke države, iste podjele i neprijateljstava oko kojih se glodemo više od stoljeća. Na kraju jednoga pisma stoji notica o tim prilikama i uslovljenostima, i to baš iz Like, s mjesta Belinih korijenja: „A svake nedelje svatovi! Žene se. Onda nose barjake. ‘Vlaške’ i ‘šokačke’. Onda se mrze te dve zastave kao nikad do sada. Po vagonima ispisane sve kletve i ceo prostački rečnik na ‘Srbijance’ i dinastiju. Nikad si nisu bila dalje ta dva naroda – što zajedno drvenim plugom ore!“

Eto, to je ta jedna jedina, gorka, i zastrašujuća, pogotovo iz perspektive svega onoga kasnije, opaska Belina na toj liniji, s ovim završetkom koji je mogao kao retorički zahvat potpisati i sam Krleža, kao da je prepisan od njega. Izgleda da je bez obzira na svoju tvrdoglavu okrenutost lijepim stvarima (u neizbježnoj analogiji s najpoznatijim Krležinim ženskim likom) – teatru, odjeći, modi, čuvenoj kasnijoj opsesiji uređenju stana na Gvozdu i njenom obožavanju cvijeća – Bela ipak negdje u jednoj svojoj točki imala, i onim ličkim, pronicljivim dijelom sebe (uostalom i kao dijete „miješanoga porijekla“), svijest o zakrvljenosti ovdašnjih ljudi, njihovom predcivilizacijskom potencijalu za nasilje i da je bježalo od toga čitav život.

Interesantno je da pored svih sukoba koje je Krleža imao s režimom, već od decembra 1918., pa preko dvadesetih godina i Šestojanuarske diktature, zabrana časopisa koje je osnivao, vlastite ortodoksno komunističke i boljševičke pozicije, početka rasapa tridesetih, uz sve političko-ideološke sukobe na lijevici i s desnicom, i uz povremene materijalne probleme, čini se iz tona pisama da Beli nije u Kraljevini bilo tako nekomotno. A kako i bi, kad je kao zvijezda najznačajnije nacionalne kazališne kuće imala priliku da igre glavne likove najboljeg pisca, uloge koje ponekad kao da su bile krojene za nju?

Jedan inicijal i jedno ratno siroč

Od 1941. do 1945. u strašno doba, najstrašnije doba, korespondencija se dakako prekida jer su tada Bela i Krleža zajedno u Zagrebu, u stanju permanentne nesigurnosti iza roletni i noćnog poziva, pod paskom zločinačkog krvavog režima Endehazije.

No, poslije rata, zajedno s povratkom pisanja pisama svome životnom partneru i njen ton se radikalno mijenja. To je Belin zenit i zlatno doba. Ona piše o putovanjima, gostovanjima, ručkovima, to je vrijeme Gvozda, apartmana u Opatiji, Vange i Briona („Dobri stari Brioni.“, piše ona u jednom pismu). U socijalističkoj Jugoslaviji, ona, poput mnogih Srba iz Hrvatske nalazi onu vrstu mira i zaštite koje garantira jaka država, u supranacionalnom sigurnom krovu nakon najveće kolektivne historijske traume. Osjećaj sigurnosti, blagostanja, a pred kraj i strepnje dominira. Glavna figura, gotovo očinska, kao i za mnoge domaće Srbe tada – figura je **Josipa Broza** naravno, tada i kućnog prijatelja, čime se malo tko mogao podičiti. Zato rečenica priređivača o njenom odnosu prema Titu zvuči uvjerljivo, znat će mnogi od nas, što se pogotovo odnosi na spomenuti osjećaj strepnje nakon njegovog odlaska: „Nije više bilo Tita, čijim se prijateljstvom osjećala zaštićena.“

Kao kuriozum, kao neki minijaturni, skriveni znak, ako je uopće to, ili bolje kao metafora o značaju ili ostacima vlastite „prve pripadnosti“ ove primadone teatra i, nakon povlačenja sa scene, a nezgrapnom igrom riječi, neke vrsti „socijalističkog socijalista“, domaćice uglednim društvima, moćnicima i umjetnicima, ostaje na nekoliko mjesta, na kraju nekoliko pisama jedan mali inicijal – „B.“ – čirilično pismeno kao potpis.

To, i još jedna činjenica manje poznata, o nasljednicima ovoga umjetničkog para bez djece, a naročito u svjetlu toga koliko se kasnije govorilo o Krležinom nasljedniku, sinu doktora **Vranešića**, koji je piscu sačuvaao glavu u Zagrebu za okupacije. U notama u ovoj vrijednoj knjizi korespondencije Bele i Krleže, spominje se i podatak da su Krležini početkom pedesetih godina preuzeli brigu o dječaku, ratnom siročetu, zbrinutom u obitelji prijatelja. Njemu je ime **Milutin Popović**. Pa unatoč tome što priređivač knjige eskivira da kaže kakvo bi to ratno siročje takva imena jedino moglo biti, možda je i u tome humanom izboru dvoje umjetnika bez poroda također neki ključ, ili znak. O vremenu, porijeklu, osjećaju sebe i periodu najveće kušnje naroda kojem je Leposava Kangrga, činilo se, samo rođenjem pripadala. Ili možda ipak i više od toga.

Tekst je objavljen u sklopu projekta poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

Pročitajte više ...

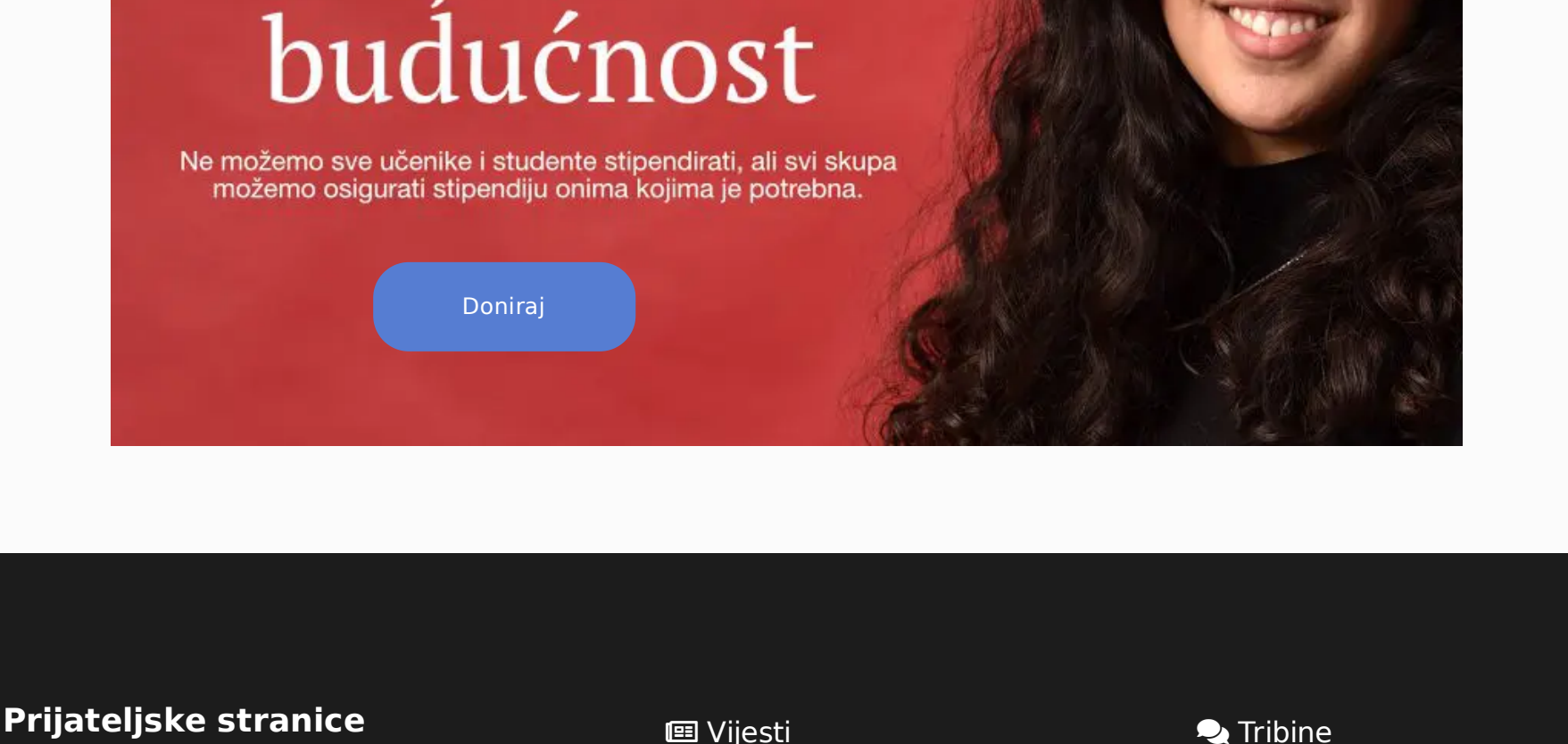
Pratite P-portal i na društvenim mrežama:

Plaka i Šumetlice, dvije knjige krvlju ispisane
Patrijarh Porfirije čestitao katolički Božić
Borivoj Dvorniković: Pripadam manjini koju bitni srpe, drugi mrze, a u njoj sam član ljudske zajednice
Skupština Srbije usvojila obavezno iznosenje himne na početku školske godine

Ako imate prijedlog teme za nas, javite se na portal@privrednik.net

Pratite P-portal i na društvenim mrežama:

Prijateljske stranice	 Vijesti	 Tribine	Uvjeti korištenja
Autograf	 Vijesti iz zajednice	 Oslonac mladima	Politika privatnosti
Banija Online	 Vijesti iz Privrednika	 Kongresi	Impressum
Zadužbina Studenica	 Vijesti iz Zagreba	 Intervjui	
Mitropolija zagrebačko-ljubljanska	 Upoznajmo se	 Kultura	 Facebook
Novosti	 Komentari	 Obrazovanje i mladi	 Youtube
Prosvjeta	 Vremeplov	 Selo	 Instagram
RTS Dijaspora	 Pravo glasa	 Poduzetnik	 Twitter
Srbi.hr	 Podcast	 Nestajanje Srba u Hrvatskoj	
Fondacija Divac	 Video	 Foto vijesti	